

VERSLUMO UGDYMO FENOMENO RAIŠKA IMITACINĖJE VERSLO ĮMONĖJE (STUDENTŲ POŽIŪRIS)

Gražina Strazdienė, Algirdas Garalis

Šiaulių universitetas

Įvadas

Nuolatinės kaitos procesai kelia naujus reikalavimus visuomenės nariams, verslo organizacijoms ir švietimo įstaigoms, kad būtų tobulinamos mokymosi technologijos, strategijos ir modeliai. Šiame procese verslumo ugdymas įgauna vis svarbesnę reikšmę. Priimta daugybė nutarimų, skatinančių verslumą: Europos mažųjų įmonių Chartija (2000), Žalioji knyga „Verslininkystė Europoje“ (European Commission, 2003). Kiekvienais metais rengiama Europos Chartijos įgyvendinimo ataskaita. Vyksta dideli pokyčiai ir švietimo sektoriuje, atsižvelgiant į Bolonijos procesą (1999), Kopenhagos deklaraciją (2002) ir susitarimus, pasirašytus susitikimų Lisabonoje (2000), Prahoje (2001), Bergene (2005).

Lietuva, siekdama įgyvendinti verslumo ugdymo strategijas švietimo lygmenyje, analizuoja išorinės aplinkos pokyčius ir vadovaujasi verslumo ugdymo tendencijomis (Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos, 2003). Priimtas švietimo įstatymas (2003) apima išplėstą ugdymo kryptį. Nutarime dėl Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų (2003) numatytos įvairios švietimo plėtotos gairės ir priemonės. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija parengė Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategiją (2004), Nacionalinę jaunimo verslumo skatinimo programą (2007), kuriomis puoselėja verslumą bendrojo lavinimo mokyklose ir tarp visų jaunų žmonių, ne tik potencialių verslininkų ar norinčių imtis verslo. Tai rodo, kad verslumo ugdymas įgauna ypatingą reikšmę socialinių, ekonominių ir technologinių pokyčių sąlygomis, tad švietimo vaidmuo tampa labai svarbus ugdant verslumo gebėjimus.

Verslumo ugdymas nagrinėjamas įvairiais teoriniais aspektais užsienio ir Lietuvos mokslininkų darbuose. Mokslinių darbų autoriai pripažįsta, kad verslumo ugdyme reikia pereiti nuo mokymo prie mokymosi ir sukurti mokymosi aplinką, kiek galima artimesnę realiam gyvenimui. Tai pasiekti įmanoma taikant netradicinius mokymo(si) metodus, tokius kaip: vaidmenų žaidimus, darbą komandose, verslo imitavimą ir kitas aktyvias mokymo(si) strategijas. Tačiau verslumo ugdymas(is) dar nepakankamai iširtas, kyla problemų dėl verslumo ugdymo(si) fenomeno suvokimo ir esmės.

Tyrimo tikslas. Atskleisti verslumo ugdymo(si) fenomeno esmę, taikant imitacinės verslo įmonės modelį, išryškinant verslumo ugdymo(si) teigiamus ir neigiamus aspektus.

Tyrimo objektas. Verslumo ugdymo(si) fenomeno raiška.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, pusiau struktūruotas interviu, kokybinė turinio analizė.

Tyrimo metodologijos pagrindimas

Tyrimas grindžiamas fenomenologine filosofija, kuri remiasi P. Colaizzi (1978), C. Moustakas (1994), A. Mickūno, D. Stewart (1994) fenomenologijos samprata, apibūdinančia individų patirtis suvokiant fenomeno esmę. C. Moustakas (1994) siūlo aiškinti fenomeną kaip individų patirtį, daugiau dėmesio skiriant tiriamojo patirties interpretacijoms, o jas atliekant mažiau remtis tyrėjo patirtimi. Pasak autoriaus, taip bus formuojamas naujas platesnis požiūris į fenomeną ir jo supratimą. Fenomenologinis tyrimas ne tik atskleidžia reiškinių ar fenomenų esmę, objekto esmės apraiškas sąmonėje, bet leidžia pažinti patį pažinimą, jo proceso subjektyvias reikšmes (Juodaitytė, 2003). Fenomenologinis suskliautimo metodas (epoche) reikalauja, kad būtų laikomasi atstumo nuo visų anksčiau naudotų teorijų bei prielaidų. Vadinasi, jis gali remti savo išvargas ne tradicinėmis teorijomis – ar jos būtų filosofinės ar mokslinės, bet betarpiška išvalga į pačius fenomenus, reiškinius, nes fenomenas yra betarpiškas patyrimas, išlaisvintas iš visų teorinių prielaidų ir interpretacijų (Mickūnas, Stewart, 1994). P. Colaizzi (1978) taiko septynių etapų metodą, padedantį suvokti fenomeną: daugkartinis tyrimo duomenų skaitymas, leidžiantis įsijausti į tiriamųjų patirtį ir atrinkti esminius sakinius, susijusius su fenomenu, reikšmių suteikimas išskirtiems sakiniam, jų klasifikavimas, grįžimas prie pagrindinių temų ir idėjų, tiriamo fenomeno apibūdinimas ir patikimumo užtikrinimas, grąžinant fenomeno apibūdinimą tiriamiesiems.

Fenomenologiniame tyrime taikomas pokalbio metodas (Kvale, 1996), kuris geriausiai leidžia atskleisti žmonių patirtis ir suvokimą. Šiam tyrimui atlikti pasirinktas *interview* metodas, kuris leidžia priartėti prie žmonių suvokimo, fenomeno reikšmių ir realybės konstravimo (Silverman, 2003 a, Silver-

man, 2003 b, Creswell, 2007). Šiame tyrime apklaunami absolventai pusiau struktūruotu interviu būdu, todėl pateikiami atviri klausimai. Pusiau struktūruoto interviu pagrindinis privalumas tas, kad gaunama išsamių, susistemintų duomenų, o pats interviu lieka neformalus, vyksta pokalbio forma. Klausimų pateikimą kiekvieno konkretaus interviu metu ir jų eiliškumą lėmė pokalbio eiga ir absolventų išsakyta nuomonė. Analizuojant duomenis, buvo išskiriami prasminiai vienetai, kurie atspindėjo informantų patirtį ir požiūrius, susijusius su tyrimo klausimais.

Interviu imties pagrindimas ir charakteristikos. Interviu dalyvavusių absolventų imtis sudaryta remiantis tyrimo tikslu ir numatytais kriterijais (Rupšienė, 2007, Bitinas ir kt., 2008), t. y. taikyta tikslinė arba kriterijumi grindžiama atranka, pagal kurią tam tikros aplinkos, asmenys ar įvykiai atrenkami apgalvotai, norint gauti svarbią informaciją, kuri negali būti prieinama kitokiu būdu (Kvale, 1996). Tyrime dalyvavo įvairias Lietuvos kolegijas baigusieji studentai, kurie turėjo praktinius mokymus IVĮ. Iš viso buvo paimta interviu iš 10 studentų, kurie šiuo metu užima įvairias pareigas, pradedant pardavėju – konsultantu ir baigiant įmonės plėtros direktoriumi. Absolventų metai po kolegijos baigimo yra skirtingi: vieni kolegiją baigė prieš metus, kiti prieš 11 metų.

Tyrimo eiga ir duomenų apdorojimas. Siekiant tyrimo duomenų patikimumo, buvo iš anksto parengti klausimai, įvertinus tris imitacinės verslo įmonės modelį atspindinčias temas: mokymosi patirtis ir gauta nauda; verslumo gebėjimai ugdomi IVĮ; IVĮ modelio veiklos įvertinimas.

Interviu vyko absolventams patogiu laiku.

Visi interviu (absolventams sutikus) buvo įrašyti į diktofoną. Po kiekvieno interviu įrašas buvo perklausomas ir vėliau atliekama interviu teksto transkripcija. Transkribuoti interviu dalyvių pasisakymai buvo netaisomi ir neredaguojami, išskyrus tuos atvejus, kai buvo pataisomos gramatikos arba stambios stiliaus klaidos tam, kad būtų teisingai suprasta pasisakymo autoriaus mintis.

Interviu analizuojami pagal klausimus ir vykdoma fenomenologinio tyrimo duomenų analizė (Colaizzi, 1978; Kvale, 1996; Creswell, 2007): daugkartinis duomenų skaitymas ir teksto suvokimas, duomenų, susijusių su tyrinėjamu fenomenu, išskyrimas, prasminių kategorijų ir subkategorijų nustatymas, ryšių išskyrimas, skirtumų nustatymas, fenomeno prasmės konstravimas. Interviu duomenims apdoroti, analizuoti ir interpretuoti taikytas *kokybinės turinio analizės metodus*.

Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

Mokymosi patirtis ir nauda. Tyrimu siekta sužinoti kolegijas baigusią studentų nuomonę apie

patirtį, kurią jie įgijo besimokydami IVĮ ir kurią pritaikė savo darbe. Išskirtos trys kokybinės kategorijos: *įmonės veiklos pažinimas, įgyti praktiniai gebėjimai ir neišsiskirianti patirtis*.

Pirmoji kategorija (įmonės veiklos pažinimas) atspindi įmonės veiklos pažinimo procesą, kuris pasireiškė *įmonės struktūros pažinimu, susipažinimu su darbuotojų funkcijomis ir darbu su įmonės dokumentais*.

Absolventų aiškiai išsakyta nuomonė, kad „yra labai naudinga – bendrai pamatyti tą visą įmonės mechanizmą“ [Vidas,2]. „Galėjome realiai <...> pasižiūrėti, kaip veikia pardavimų skyrius, pirkimų skyrius, buhalterija, personalo skyrius“ [Ilona,2]. Mokymasis IVĮ „<...> duoda studentui suprasti, kas tai yra, kad tu ne tik dirbsi vieną dalyką, o matysi, kad firma susideda iš padalinių, kuriuose dirba tam tikri žmonės, kurie turi tam tikras funkcijas ir teko pasiskaityti padalinių funkcijas“ [Plastic,3]. Absolventai pasisako, kad įgyta patirtis, dirbant su įmonės dokumentais, leido pasijusti tvirčiau pradedant darbą įmonėje:

„Susipažinau su visais dokumentais, kurie buvo pildomi. <...> Ir kai aš čia (dabartiniame darbe) atėjus pradėjau dirbti, tai man tikrai buvo gerai. Ir aš jau žinojau daug ką <...> dokumentų siuntimas, gavimas <...> Tai čia, firmoje, aš su tuo susipažinau“ [Neri,2]. „Didžiausia patirtis būtų iš darbo personalo skyriuje: <...> įsakymų rašymas ir darbuotojų priėmimas, atleidimas, personalo dokumentų pildymas“ [Ilona,2].

Studijuojant kolegijose daug dėmesio skiriama teorinių dalykų dėstymui. Tačiau teorinės žinios yra nevertingos, jeigu jos nepritaikomos praktiškai. Nenaudojamos žinios tampa enciklopedinėmis vertybėmis, pamažu nykstančiomis iš jas turinčių atminties. Mokymas ir mokymasis tampa prasmingas, kai įgytos žinios taikomos praktinėje veikloje, ugdo gebėjimus. Teorinių žinių pritaikymą praktiškai pabrėžė J. Dewey (1916) teigdamas, kad mokyti reikia to, kas naudinga žmogui, ko reikia jo veiklai. Absolventų pasisakymuose atsispindi nuomonė, kad IVĮ buvo **įgyta praktinių gebėjimų**. Pastarieji patenka į **antrąją kategoriją**, apimančią tokių gebėjimų raišką kaip: *bendravimas, darbas su kompiuterinėmis programomis, raštvedybos ir finansiniai gebėjimai*.

Mokėjimas bendrauti ir bendradarbiauti yra kiekvieno šių dienų žmogaus gebėjimas, darantis įtaką žmogaus karjerai ir nulemiantis jo sėkmę gyvenime. IVĮ vyksta mokymasis bendradarbiaujant, kurio metu sudaromos sąlygos ne tik mokyti, bet ir suprasti bei pažinti vieniems kitus, ugdyti socialinius gebėjimus (Kemėžienė, 2005). Tokio mokymosi metu skatinama tolerancija kito nuomonei, pasitikėjimas savimi, atsakomybė ir kitos asmenybės

savybės. Išsakyta mintis, kad IVĮ vyko bendravimas tarpusavyje ir su kitomis tokiomis pat IVĮ, kuris davė didelės patirties ateičiai:

„padėjo tos žinios, kurias praktikos metu įgijom ir būtent tas bendravimas. Kiek mes čia darėm projektų, tarkim, ir su italais, tai buvo irgi labai svarbus įnašas į mano dabartinį darbą“ [Artūras, 6–7]. „Važiavau į tarptautines mugės <...> tas bendravimas su kitais, kažkokių įgūdžių ar kažkokios bendravimo, kalbėjimo patirties, kaip reikia elgtis pačioje įmonėje, įgijimas, kaip susipažinti, pamatyti kaip kitose šalyse bendrauja tokiose įmonėse“ [Mantas, 8].

Pastebima, kad mokantis IVĮ galima buvo geriau pažinti save ir draugus, dirbančius šalia: „vienas kitą labiau pažinom <...> tai padeda dirbti kartu komandoje, kaip komanda“ [Renata, 2]. Atsirado „sugebėjimas komunikuoti su žmonėmis, sutarti tarp skyrių“ [Editak, 4].

Informacinių technologijų taikymas – būtinas būsimos specialisto gebėjimas. Studentams reikalingos tokios informacinių technologijų žinios, kurios padėtų pasirinkti šiuolaikinę programinę įrangą iš didelės pasiūlos, mokytų efektyviai panaudoti informacines technologijas ir pritaikyti įgytus informacinius gebėjimus. Svarbu neperteikti pasenusių žinių ir dirbti su naujausiomis, šiuolaikinėmis informacinėmis technologijomis. Darbas su kompiuterinėmis programomis išskirta kaip patirtis, kuri buvo įgyta mokantis IVĮ ir padėjusi dabartiniame darbe.

Raštvedybos gebėjimai plačiai taikomi IVĮ darbe. Tai ne kartą pabrėžė absolventai teigdami, kad dabartiniame darbe jiems ypač padėjo patirtis „daugiausiai iš personalo skyriaus: <...> dokumentų siuntimas, gavimas, kažkoks registravimas, tu raštų šiokių tokių rašymas. Tai, va, firmoje aš su tuo susipažinau“ [Neri, 14].

Išsakyta nuomonė dėl finansinių gebėjimų ugdymo patvirtina tai, kad IVĮ supažindinama su įmonės finansine veikla, o įgyti praktiniai gebėjimai pritaikomi dirbant realiose įmonėse: „mano silpnoji vieta gal buvo finansai, <...> ten aš daugiau tuo klausimu praktinių žinių įgijau“ [Vidas, 3].

Trečiojoje kategorijoje (neišsiskirianti patirtis) buvo išsakyta nuomonė, kad absolventai negali atskirti, kokia IVĮ įgyta patirtis, buvo pritaikyta darbe. Jie teigia, kad buvo įgyta daug patirties tiek studijuojant kolegijoje, tiek vykdant visuomeninę veiklą, todėl sunku aiškiai išskirti įgytą patirtį IVĮ.

Įmonės plėtros direktorius mano, kad mokymams IVĮ trūksta laiko ir todėl „per mažai išsiginama į tuos visus dalykus, kad <...> realiam versle kažkaip panaudotum <...> tokias gilesnes žinias“ [Vidas, 9].

Pastebėta, kad aktyviems absolventams, kurie užsiima daugeliu veiklų, sudėtinga konkretizuoti pa-

tirtį, įgytą IVĮ ir pritaikytą darbe, nes jie lygiagrečiai įgyja daug kitos patirties.

Absolventų gauta nauda iš mokymosi IVĮ apibūdinama kategorijomis: *praktinių įgūdžių įgijimas ir teorinių žinių pritaikymas, susipažinimas su verslo įmonės veiklos organizavimu, savęs pažinimas, pasirengimas verslo kūrimui, galimybė įsidarbinti*.

Praktinių įgūdžių įgijimas ir teorinių žinių pritaikymas (I kategorija) nuolat vyksta IVĮ, todėl absolventai pastebi, kad „buvo ir įvairių tų teorinių žinių įgijimas, savo turimų žinių pritaikymas būtent ir visai naujų žinių įgijimas: administracinių, raštvedybos“ [Artūras, 42], „<...> praktiškai išmokstama ir kaip įsakymus rengti, o ne taip kaip per paskaitas, maždaug, susižinai, kur kokioj vietoj rekvizitus rašyti“ [Ilona, 27]. Mano, kad „su verslu tam tikros žinios įgytos buvo. Pakankamai daug gebėjimų galima čia įgyti – ne tik teorinių, bet ir praktinių“ [Editak, 36]. „čia yra mokymas su praktika ir su pavyzdžiais, ir tiesiog su imitacija“ [Plastic, 61].

Mokymosi IVĮ nauda pasireiškė ir tuo, kad vyko **susipažinimas su verslo įmonės veiklos organizavimu (II kategorija)**: „Aš jau supratau, kas vyksta ir kaip vyksta darbas tarp padalinių <...> sužinojau, kas bus, kai ateisiu dirbti į organizaciją, realią firmą“ [Plastic, 45], „<...> supratau, kaip veikia buhalterijos skyrius, <...> marketingo skyrius su visa ta rinkodara <...>“ [Tadas, 44–45].

Šioje veikloje vyko **savęs pažinimas (III kategorija)**:

„tiesiog susipažinai, pamatei, koks tu esi tose verslo situacijose, galbūt ne tiek išmokai, galbūt, kiek tik tai pažinai save“ [Mantas, 37]. „Tokia ir nauda buvo, kad bendraujant su jais [italais] mes realizavome save ir po to savo žinias galime dabar pritaikyti“ [Artūras, 43].

Idėjos, atsiradusios šioje veikloje, padėjo **pasirengti verslo kūrimui (IV kategorija)**: „<...> atsirado idėjos įkurti ir savo verslą“ [Editak, 38], „<...> skatina kurti savo verslą: susipažinti, kas yra įmonė, kas yra verslas, kaip tai vykdoma, kaip bendraujama su partneriais, su konkurentais“ [Editak, 42].

IVĮ suteikė **galimybę įsidarbinti (V kategorija)**: „universitetas netaiko tų praktinių dalykų, o tik tai teorija, teorija, o paskui, kaip Dievas duos <...> iš čia išėję, aš manau, daug greičiau įsidarbinama negu iš universiteto“ [Renata, 48].

Verslumo ugdymas taikant IVĮ modelį. Mokymosi IVĮ vienas iš tikslų – ugdyti studentų verslumą. Todėl absolventų nuomonė apie ugdomus verslumo gebėjimus labai svarbi nustatant, kurie gebėjimai ugdomi, o kurie nepasireiškia IVĮ veikloje. Absolventai nurodė daugybę gebėjimų, kurie ugdomi IVĮ. Šie gebėjimai, remiantis R. D. Hisrich ir

M. P. Peters (1998), buvo suskirstyti į tris grupes: techninius, vadovavimo verslui gebėjimus ir asmenines verslumo savybes. Nustatyta, kad plačiausiai yra ugdomi techniniai verslumo gebėjimai, o silpniausiai – asmeninės verslumo savybės.

Kiti trys interviu klausimai papildė turimą informaciją, kaip buvo ugdomi techniniai verslumo gebėjimai, vadovavimo verslui gebėjimai ir asmeninės verslumo savybės.

Techninius verslumo gebėjimus apibūdina trys kokybinės kategorijos: *darbas su kompiuterinėmis programomis ir biuro technika, dokumentų pildymas ir užsienio kalbos lavinimas.*

Pirmojoje kategorijoje (darbas su kompiuterinėmis programomis ir biuro technika) atsiskleidė gebėjimų ugdymas:

„dirbom ir su kompiuteriu, darėm <...> visus užsakymus“ [Mantas, 14]. „Ėjome į įmonę „Minolta“, kur buvo pristatyti naujausi technikos pasiekimai: spausdintuvai, kopijavimo aparatai ir kai kurie kompiuteriai“ [Ilona, 11]. „Prezentacijų darymas, ką mes irgi čia darėm, tai irgi yra labai svarbus dalykas“ [Artūras]. „Reikėdavo man skenuoti kažką ir panašiai daryti“ [Plastic, 16].

Antrojoje kategorijoje (dokumentų pildymas) išryškėjo, kad buvo taikomos įvairios užduotys, kurios padėjo ne tik susipažinti su įmonės dokumentais, bet ir sustiprinti tas žinias, kurios buvo įgytos paskaitose:

„Techniniai verslumo gebėjimai buvo užtvirtinami praktiškai vykdant užduotis – elementarias užduotis, bet vis tiek, kada darai praktiškai, tada visiškai kitaip užtvirtinama“ [Vidas, 12] „Pildydavom įvairiausius dokumentus <...> galbūt ne visus, bet daugumą iš jų, kuriais naudojasi visos įmonės“ [Mantas, 14]. „Buvo supažindinama su tam tikromis raštvedybos taisyklėmis, kuriomis naudojoms, <...> kaip tai turi būti iki galo atlikta pagal tam tikrus reikalavimus“ [Editak, 14].

Užsienio kalbos lavinimas vyksta rengiant bendrus projektus su kitų šalių studentais. Tai leidžia pasitikrinti turimų žinių lygį ir išryškinti esamas spragas:

„<...> užsienio kalbos mokėjimas irgi dabar yra labai svarbus. Dirbdami kartu su italais mes pasijautėm aukštesni už juos, nes informacijos ar žinių mes daugiau turime, negu jie.“ [Artūras, 44]

Vadovavimo verslui gebėjimus išreiškia keturios kokybinės kategorijos: *bendravimas ir bendradarbiavimas, vadovavimas įmonės veiklai ir komandinis darbas.* Buvo manančių, kad vadovavimo verslui gebėjimai IVĮ neišryškėjo.

IVĮ darbas remiasi **bendravimo ir bendradarbiavimo (I kategorija)** metodu. Bendravimą, kaip įgytą patirtį IVĮ ir panaudotą patirtį savo darbe, ab-

solventai minėjo savo ankstesniuose pasisakymuose. Šioje išskirtoje kategorijoje atsiskleidė tai, kaip vyko bendravimas ir bendradarbiavimas:

„tiesiog mokėmės bendrauti tarpusavyje“ [Anita, 18]. „Reikėjo patiems išsirinkti firmas, su kuriomis mes norime kontaktuoti: <...> pirkti tam tikras prekes arba parduoti“ [Editak, 16]. „Išbandėm save tame pačiame bendravime su klientu. Būtent kaip vyksta tas bendravimas, kaip prieiti, kaip reikėtų pasiūlyti. Čia buvo tiesiog savęs išbandymas, kuris yra tikrai puikus“ [Mantas, 35].

Vadovavimas įmonės veiklai (II kategorija) leidžia atsiskleisti lyderystės gebėjimus. IVĮ struktūrą sudaro skyriai, kuriems vadovauja iš studentų tarpo išrinkti vadovai. Vadovai paskirsto darbus, atsakingi už darnią skyriaus veiklą:

„<...> Ir man teko tuo vadovu pabūti ir atlikti tokius darbus: <...> struktūrizuoti visą darbą, paskirstyti užduotis, dirbti su komanda <...> kaip personalui vadovauti, kaip jį apmokyti <...> aš tų žinių įgavau būtent kolegijoje, būtent praktikos metu“ [Artūras, 17–18]. „Esant norui ir sugebėjimui, įrodant savo kolegoms, buvo galima tapti skyriaus vadovu ir iš tikrųjų organizuoti to skyriaus darbą, padedant praktinio mokymo firmos vadovei“ [Vidas, 14].

Komandinio darbo kokybinė kategorija (III kategorija) atskleidė dar vieną iš mokymo metodų, taikomų IVĮ – tai darbas grupėse arba darbas komandose. Imitacinės verslo įmonės veikla remiasi komandiniu darbu, nes jos struktūra sudaryta iš skyrių, kuriuose dirbama grupelėmis. Įgytą komandinio darbo patirtį pastebėję absolventai savo pasisakymuose nurodė, kaip buvo ugdomi komandinio darbo gebėjimai:

„Buvo suskirstytos grupės iš studentų, kad mokėtų bent vieną užsienio kalbą. Kiekvienąkart pereinant į kitą skyrių išsirinkdavome vadovą, kuris nusprendavo, ką darysim, kaip darysim, reikėdavo dirbti komandoje“ [Renata, 14]. „Dirbti komandoje, būti komandos lyderiu irgi čia būtent jau vadovo sugebėjimai. Ir turėjome pasiskirstyti darbus, ir daryti viską, ir kartu dar bendrai viską“ [Artūras, 18].

Vadovavimo verslui gebėjimai neišryškėjo (IV kategorija) atsiskleidė, kad IVĮ nėra galimybės pasireikšti vadovavimo gebėjimams dėl laiko stokos ir per mažo supratimo apie IVĮ veiklą:

„praktika tęsėsi tris savaites, tai aš manau, kad vadovavimo gebėjimus būtų sunku išugdyti“ [Plastic, 20]. „Per mažai gebėjimų, per mažai supratimo apie to skyriaus veiklą, kad mes galėtume tinkamai ugdyti vadovavimo įgūdžius ir supratimą apie tai, <...> nes iš tikrųjų vadovas turi suprasti, mokėti deleguoti tas funkcijas“ [Vidas, 16–17].

Kiti pastebėjo, kad buvo jaučiama didelė dėstytojo įtaka, nurodanti kaip atlikti darbus, ką daryti:

„Vadovavimo gebėjimų gal net nelabai tokių buvo. Gal tik pasakymas, kad tu turi kažką padaryti: padaryk tą, nunešk aną“ [Neri]. „Nedaug ten vadovavimo buvo, nes tu viską turėdavai derinti su dėstytoju“ [Tadas, 16].

Asmeninės verslumo savybės ugdomos IVĮ apibūdinamos kokybinėmis kategorijomis *savarankiškos veiklos vykdymas, savęs pažinimas, atsakingumo ugdymas, kūrybiškumo ir lyderystės atsiskleidimas*. Dalis informantų mano, kad asmeninių verslumo gebėjimų neįgyjama IVĮ, nes jie įgyjami daug anksčiau arba yra per trumpas laikas jiems atsiskleisti.

Absolventai pažymi, kad dirbdamas IVĮ „*semiesi daugiau savarankiškumo ir apsisprendimo*“ [Anita, 20], nes „*reikėdavo savarankiškai <...> užsakymus priimti, vykdyti pardavimus, kurti katalogus*“ [Ilona, 15]. Prisimena, kad „*būdavo skiriamos užduotys, o kad jas savarankiškai atliktum, reikėdavo savo asmeninius gebėjimus panaudoti šioje veikloje*“ [Plastic, 22].

Mokėjimas pažinti save, savo stipriąsias bei silpnąsias puses, suvokti asmeninę vertybių sistemą – tai kryptys, į kurias orientuojasi imitacinės verslo įmonės. IVĮ vyko savęs pažinimas, kai buvo bandoma „*<...> atrasti savo nuomonę <...> tiesiog diskutuojant apginti savo nuomonę*“ [Anita, 20]. Tai leido pamatyti „*<...> save, kokioje situacijoje kaip mes elgiamės*“ [Mantas, 22]. „*<...> reikėdavo pačiam asmeniškai priimti sprendimus. Priimti tai, kas yra geriausia*“ [Ilona, 15].

Buvo ugdomas atsakingumas, kuris reikalingas kiekviename darbe, o ypač „*<...> finansų skyriuje, todėl mes ten labai atsakingai dirbome*“ [Renata, 15]. IVĮ yra erdvė atsiskleisti kūrybiškumui, nes joje vykdomos veiklos skatina šių gebėjimų ugdymą:

„Kūrybingumui buvo duota daug pasireikšti, kadangi reikėjo daryti įmonės katalogą, reikėjo jį pristatinti“ [Tadas, 18]. „Rengėmės parodai-mugei. Tai rengėme stendą, galvojome idėjas, vystėme, darėme katalogą. Tai čia ir yra kūrybiškumas. Ir kūrybiškumo savybė, kuri gal buvo mažiau ir daugiau užslėpta, tiesiog ji atsiskleidė ir pasirodė iš naujo“ [Editak, 22].

Lyderystės atsiskleidimui IVĮ veikla yra labai palanki:

„*<...> mėgstu ir karjerą <...> tiesiog patikdavo vadovauti. Gal vadovo įgūdžius turiu įgimus*“ [Editak, 18]. „*Pamatėm, koks iš mūsų išeitų vadovas <...> ką mes tokioj situacijoj galėtumėm padaryti*“ [Mantas, 22]. „*Išsirinkdavome lyderį*“ [Renata, 14].

IVĮ veiklos vertinimas. Vienas iš imitacijos veiksmingumo faktorių – tai jos **tikroviškumas**, t. y. kaip tiksliai imitacija atspindi realią veiklą, o jos re-

zultatai pasireiškia realiame pasaulyje (Feinstein ir Cannon, 2002). Analizuojant absolventų pasisakymus, išskirtos dvi kokybinės kategorijos: IVĮ veikla atvaizduota *tikroviškai ir iš dalies tikroviškai*.

Pirmoji kategorija (tikroviškai atvaizduota IVĮ veikla) atspindi tai, kas sudaro IVĮ tikroviškumą: *tikroviški darbo procesai, rengiami tikri dokumentai, bendradarbiavimas su kitomis IVĮ, įgyjama verslumo įgūdžių*. Tikroviški darbo procesai apibūdina IVĮ struktūrą, kuri, pasak absolventų, yra tapati realios verslo įmonės struktūrai. Tokį palyginimą galima buvo padaryti tik pabaigus studijas kolegijoje ir pradėjus dirbti realioje verslo įmonėje ar organizacijoje. Tai pastebėję absolventai teigė, kad IVĮ „*... yra supažindinimas su tikrove, kaip iš tikrųjų veikia įmonė, gali prisiliesti prie įmonės*“ [Editak, 24], joje veikia skyriai, kurie „*<...> yra beveik visoje įmonėse: <...> personalo skyrius, pirkimų, pardavimų, buhalterinis skyrius. Matai, ką tas skyrius daro, ką jis ten veikia, ką dirba, kokius dokumentus pildo*“ [Ilona, 17].

Vienas iš pasisakymų buvo, kad sunku priimti tai kaip žaidimą, nes čia vyksta rimta veikla: „*čia kaip žaidimas yra, bet iš tikrųjų tai nėra žaidimas. Tai yra rimta <...> viskas yra iš gyvenimo paimta <...> Patį realios firmos pagrindą atvaizduoja, galima sakyti, šimtu procentų*“ [Renata, 17]

Iš absolventų pasisakymų paaiškėjo, kad IVĮ naudojami dokumentai nesiskiria nuo realiose įmonėse dokumentų. Tikrovišką įmonės veiklą atspindi ir tai, kad „*čia jau buvo realūs dokumentai, realios prekės, tie patys realūs telefoniniai skambučiai <...>*“ [Artūras, 49], buvo pildomi dokumentai „*priimti į darbą personalo skyriuje, <...> pereinant į kitą skyrių – prašymas, jeigu padarei pražangą, nuobaudą, tai tave pašalina iš darbo dėl nuobaudų*“ [Renata, 17].

Bendradarbiavimas su kitomis IVĮ dar kartą parodo, kad, plėtojant bendravimą ir bendradarbiavimą, tikroviškai atvaizduojama IVĮ veikla. Teigiama, kad bendradarbiavimas su kitomis IVĮ „*esančiomis kitose vietose: ir Vokietijoje, ir kitose šalyse, ir Lietuvoje*“ [Artūras, 25] suteikia joms daugiau tikroviškumo, nes leidžia ne tik susipažinti su kitų šalių verslo aplinka, bet ir pasijusti toje aplinkoje vykstančių verslo procesų dalyviu.

Antroji kokybinė kategorija (iš dalies tikroviškai atvaizduota IVĮ veikla) siejama su *netikrų pinigų panaudojimu, verslui svarbių dalykų neišryškiniuimu ir dėstytojo kompetencija*. Absolventai mano, kad tik tikri pinigai yra tas veiksnys, kuris verčia kitaip mąstyti, būti atsakingesniems: „*realioje firmoje tu dirbi su realiais pinigais ir su realia užduotimi ir už atlygį, todėl tu pradėdi visai kitaip mąstyti ir įsivaizduoti*“ [Plastic, 25]. „*Nėra tos atsakomybės,*

nes tie pinigai netikri, tai yra užsakymai netikri, tai yra pardavimai netikri. <...> tiesiog atsakomybės galbūt trūkumas“ [Plastic, 24]. Realių pinigų nebuvimas pakreipia IVĮ veiklą į žaidimą: „šiek tiek nukrypstama į žaidimo pusę, kad nėra grynų pinigų“ [Tadas, 25].

Manoma, kad nepabrėžiami verslui svarbūs dalykai: „nėra akcentuojamos tam tikros vietos, kurios yra labai svarbios versle ir iš ko vis tik daromas verslas, iš ko gaunami pinigai“ [Vidas, 21], „<...> čia nepristatome prekių“ [Neri, 33].

Tikroviškos veiklos atvaizdavimas labai priklauso nuo dėstytojo kompetencijos, todėl „dirbdami praktinio mokymo firmų vadovai turėtų būti susidūrę su realiu verslu, nes kada išbandai savo kailiu, tai yra visiškai kitaip. Ir tu negali, kaip pasakyt, pamokyti to, ko pats nemoki tinkamai“ [Vidas, 24].

Absolventai, remdamiesi savo darbo patirtimi, lygino IVĮ su įmonėmis, kuriose jie dirba. Tai leido jiems atskleisti IVĮ modelio stipriausias ir silpnąsias puses. Pasisakymuose apie **stipriausias IVĮ puses** išskirtos keturios kokybinės kategorijos: *realios įmonės veiklos pažinimas, kompetencijų ugdymas, teorinių žinių pritaikymas praktiškai, savęs pažinimas*.

Realios įmonės veiklos pažinimas (I kategorija) vyksta susipažįstant su darbo procesais ir funkcijomis ir susipažįstant su dokumentais. Praėję mokymus IVĮ, studentai pamato:

„<...>visą įmonėį vykstantį procesą, tiek atskiruose skyriuose, tiek kaip bendrą mechanizmą“ [Vidas, 26]. „<...>gali pamatyti, kaip vyksta darbas įmonėje, kokio jis yra pobūdžio, kaip dirba kiekvienas skyrius“ [Tadas, 28]. „<...>šitoje įmonėje tu gali pabūti tiek vadovu, tiek vadybininku ar dar kažkuo <...> nereikia laukti, pakėlimų pareigose, kaip būtų tikroje įmonėje“ [Mantas, 26].

Kompetencijų ugdymas (II kategorija) reiškiasi verslumo gebėjimų ugdymu ir bendravimu. Absolventai mano, kad IVĮ parodoma kaip kurti savo įmonę: „tai yra vienas žingsnis <...> kurti savo įmonę. Tai yra pirmas žingsnis, kaip tai būtų galima padaryti“ [Artūras, 32], „studentai susipažįsta, na, pažįsta iškart įmonę“ [Mantas, 26]. „Tai pirmiausia yra praktiniai įgūdžiai <...> patys galime dirbti ir prisiliesti prie to verslo“ [Editak, 28]. Darbas joje „ugdo būtent studentų komunikaciją“ [Artūras, 31].

Pripažįstama, kad IVĮ vyksta **teorinių žinių pritaikymas praktiškai (III kategorija)**:

„studentui ateina truputėlį galbūt visai kitas supratimas, kam jam tos teorijos reikia“ [Tadas, 29], „studentai pradžioje mokosi teoriją, bendro supratimo apie realios firmos darbą nelabai jie turi, o po tokios praktikos atsiranda tas supratimas“ [Ilona, 19], „čia jie pamato <...> sąryšį tų atskirų mokslų,

kurių teorinius modulius jie praėjo“ [Vidas, 26].

Vyksta ir **savęs pažinimas (IV kategorija)**, kuris padeda jaunam žmogui apsispręsti siekiant karjeros ar darbo:

„Tai lyg kažkoks kelrodis, kur tu ateini ir supranti, ar iš tikrųjų pasirinktas tavo tikslas, ar tu nori dirbti tokį darbą“ [Plastic, 29], „kai ateisi į tikrą įmonę, pradėsi dirbti, <...>jau žinosi, ką reiškia būti pačiam aukščiausiam, kaip tai yra sudėtinga, <...> iš šono atrodo, kad yra labai lengva būti, pavyzdžiui, įmonės vadovu“ [Mantas, 27].

Absolventai pažymėjo **IVĮ silpnąsias puses**, kurias analizuojant išskirtos kategorijos: *mokymosi modelio, studentų darbo ypatumai ir laiko stoka*.

Pirmąją kokybinę kategoriją (mokymosi modelio ypatumai) sudaro imituojamų padalinių trūkumas, pateikiamų užduočių paprastumas, bendravimo kita užsienio kalba nebuvimas, trūksta supažindinimo su verslo įkūrimo procesu.

Išsakyta nuomonė, kad IVĮ veikloje trūksta imituojamų padalinių, todėl reikia „<...> papildyti firmą daugiau skyrių“ [Editak, 30], „<...> įvesti įvairių komponentų, kaip įvairios valstybės institucijos, teismai“ [Plastic, 33]. Tikėtina, kad tokią nuomonę suformavo turima darbo patirtis. IVĮ vykdomi darbo procesai veikiančiuose padaliniuose yra supaprastinti iki tokio lygmens, kad jie atspindėtų verslo įmonės veiklą ir būtų suprantami daugeliui besimokančiųjų. Realiose įmonėse žymiai sudėtingesni procesai, kurie apima daugelį veiklų, įskaitant ir gamybą.

Daugelis mokslininkų (Butkienė, Kepalaitė, 1996; Rupšienė, 1995; Rajeckas, 1994) pripažįsta, kad mokomosios užduotys turi būti nei per sunkios, nei per lengvos. Užduotys ir sugebėjimai turi atitikti vienas kitą. Kai užduočių ir sugebėjimų lygių balansas sutrinka, atsiranda nuobodulys arba nerimas. Jeigu užduotys atitinka studento sugebėjimus, jis su pasitenkinimu jas atlieka. Absolventai mano, kad IVĮ pateikiamos užduotys yra labai paprastos, todėl siūlo parengti sudėtingesnių, daugiau susijusių su realiu gyvenimu.

Kaip viena iš silpnųjų pusių pastebėta bendravimo kita užsienio kalba trūkumas: „<...>galėtume bendrauti su kitomis IVĮ ne tik anglų kalba, bet ir kita užsienio kalba, nes ne visi ir šiandien anglų kalbą moka, yra ir prancūzų kalba, ir vokiečių kalba“ [Editak, 30]. Anglų kalbos platus vartojimas apriboja kitų užsienio kalbų vartojimą. Bendravimas, susirašinėjimas su kitomis užsienio IVĮ daugeliu atveju vyksta anglų kalba. Anglų kalbos vartojimą IVĮ veikloje skatina ir tai, kad daugelis dėstytojų moka anglų kalbą ir silpnai išmano kitas kalbas: vokiečių, prancūzų, ispanų ar kt., todėl negali konsultuoti studentų, kaip parengti vieną ar kitą verslo raštą. Studentai nesikreipia konsultacijos į užsienio kalbos dėstytojus. Todėl

paprasciau abiem pusėms ir viskas vyksta greičiau, kai vartojama anglų kalba.

Išsakyta mintis, kad IVĮ turėtų būti supažindinama su verslo įmonės kūrimo procesu: „<...> turėtų būti supažindinama su to verslo kūrimo procesu, su pačiu įkūrimo procesu“ [Vidas, 30]. IVĮ veikla orientuota į darbą jau veikiančiojoje verslo įmonėje bei verslumo gebėjimų ugdymą joje ir nedaug dėmesio skiriama įmonės kūrimo procesui. Siekiant apimti ir įmonės kūrimo procesą, reikia skirti papildomo laiko tam, kad būtų galima integruoti dėstomus dalykus į IVĮ veiklą.

Kategorija studentų darbo ypatumai (II kategorija) pripažįstama, kad yra studentų atsakomybės stoka ir naudos nesuvokimas. Manoma, kad „kai kurie studentai neatsakingai į tai žiūri“ [Artūras, 35], jiems trūksta „tos atsakomybės<...>“ [Plastic, 31] darbe. Reikėtų, kad „<...> studentai dirbtų ne vien tik dėl pažymio, o kad suvoktų, kad jiems to patiems asmeniškai reikės“ [Artūras, 35]. Šios silpnosios pusės atsiranda, kai studentai nepriima taikomų mokymosi metodo taisyklių. Mano, kad tai tik žaidimas, kuris neturės rimtų pasekmių. Todėl daroma grubių klaidų, kurias dėl laiko stokos taiso jau kiti studentai. Pastariesiems tampa sunkiau dirbti, nes reikia ištaisyti kitų padarytas klaidas ir atlikti jiems pavestas užduotis. Klaidų taisymui skiriama daug laiko, todėl nukenčia atliekamas darbas.

Išskirta **trečioji kokybinė kategorija (laiko stoka)** parodo, kad tai yra mokymosi proceso silpnoji pusė. Mokymuisi IVĮ skiriama iki 4 savaičių, kurių metu dirbama mažiausiai keturiuose skyriuose. Tai gi susipažinti su vieno skyriaus veikla skiriama po savaitę. Šio laiko yra per mažai, nes tenka išmokti dirbti su specializuotomis verslo programomis ir susipažinti su vykdomais procesais. Todėl buvo išsakyta nuomonė dėl laiko stokos:

„<...> kai mokiausi, aš norėjau, kad būtų truptėlių ilgiau visas šitas dalykas, <...> yra ta tokia rotacija, bet tu kartais ne iki galo įsigilini, ne iki galo gali suprasti kai kuriuos dalykus skyriuje“ [Tadas, 32]. „<...> tas pats mokymasis turėtų būti ilgesnis vos ne atskira disciplina turėtų būti“ [Mantas, 39]. „<...> tiesiog laiko stoka“ [Vidas, 27].

Klausimu „Ką siūlytumėte daryti, kad IVĮ veikla taptų efektyvesnė?“ siekta sužinoti, kokiomis kryptimis turėtų būti **tobulinama IVĮ veikla**. Apibendrinus absolventų pasisakymus, išskirtos trys kategorijos: *IVĮ modelio tobulinimas, studijų programos tobulinimas, vadovo parinkimas*.

Siekiant, kad IVĮ veikla būtų veiksmingesnė, siūloma **tobulinti IVĮ modelį (I kategorija)**, pradedant bendravimo priemonių tobulinimu, materialinės bazės tobulinimu, suteikiant veiklai daugiau tikroviškumo ir didinant studentų motyvaciją.

Bendravimą siūloma tobulinti organizuojant „<...> daugiau tokių mugių ir kad visi studentai galėtų dalyvauti ir bendrauti. Nebūtina joms turi būti tarptautinės. Užtektų ir Lietuvos mastu“ [Mantas, 33]. „<...> daryti daugiau susitikimų su kitomis praktinio mokymo įmonėmis“ [Artūras, 37]. Išties daugeliu atveju bendravimas IVĮ vyksta tik susirašinėjant. Tiesioginis bendravimas vyksta tik organizuojamų mugių metu ir retais atvejais – telefonu. Mugėse dalyvauja tik nedidelis studentų skaičius (iki 5 studentų). Todėl būtina ieškoti priemonių tiesioginiam studentų bendravimui aktyvinti.

Absolventai pripažįsta materialinės bazės poveikį IVĮ veiklai ir mano, kad ji turėtų būti šiuolaikiška, pasižyminti gera kokybe: „techninė bazė turėtų būti stipresnė, kai mes <...> atlikome praktiką šitoje firmoje, mes turėjome tik du kompiuterius“ [Neri, 41]. „<...> kad labiau galima būtų suaktyvinti visą tą veiklą, labai svarbu mokymo bazės gera kokybė“ [Tadas, 36]. IVĮ vartojamos įvairios specializuotos kompiuterinės programos. Daugelis IVĮ naudoja buhalterinės, personalo, maitinės apskaitos programos. Tarptautiniai atsiskaitymai tarp IVĮ vykdomi pagal tarptautinę bankininkystės programą CC Client. IVĮ yra sukūrusios internetinius tinklalapius, elektronines parduotuves, plačiai naudojamas elektroninis paštas. Šių programų realizavimui reikalingi šiuolaikiški kompiuteriai, kurie būtų pajėgūs užtikrinti tinkamą IVĮ darbą. Realiose įmonėse veikla sparčiai kompiuterizuojama ir siekiama, kad kiekvieno darbuotojo darbo vieta būtų aprūpinta kompiuteriu. Deja, IVĮ daugeliu atveju neužtenka kompiuterizuotų darbo vietų kiekvienam studentui, o ir esami kompiuteriai dažnai yra nepajėgūs tinkamai dirbti su specializuotomis programomis. Atsiradę nesklaidimai neigiamai veikia studentų motyvaciją.

Absolventų ankstesniuose pasisakymuose pabrėžta mintis, kad reikia *suteikti IVĮ daugiau tikroviškumo* ir nukreipti jos veiklą ta linkme, kad studentai, pabaigę studijas, galėtų pradėti savo verslą:

„jos modelį reikėtų šiek tiek pakoreguoti, kad ji būtų efektyvi ir atneštų tinkamą žinių ir patirties bagažą žmogui, kuris planuoja pradėti savo verslą ar galėtų efektyviai įsiliesti į rimtą stabilią kompaniją“ [Vidas, 43].

Manoma, kad tikroviškumo galėtų suteikti sudėtingesnės užduotys, kuriose yra daugiau realių su pamatuota rizika ir įtampa susijusių situacijų: „<...> daugiau tų stresinių situacijų sudaryti, kad firmos būtų kuo realesnės“ [Plastic, 36].

Motyvai kuria bendrą nusiteikimą mokytis. Jei žmogus neturi pakankamai motyvų, savo tikslo nepasieks niekada. Dėstytojas turi ieškoti priemonių kaip paskatinti nemotyvuotus studentus mokytis. Tokie motyvai kaip dalyvavimas imitacinių verslo įmo-

nių mugėse, išvykos į kitas IVĮ, dalyvavimas projektuose turėti skatinti studentus ir kartu aktyvinti IVĮ veiklą: „*studentas, aišku, turi būti motyvuotas, kad jis kažką darytų. <...> būdama studentė aš visada norėčiau dalyvauti praktinės firmos mugėje*“ [Neri, 44].

Antroji kategorija (studijų programos tobulinimas) siūlo atlikti studijų programos tobulinimą tokiomis kryptimis: *prailginti praktikos laiką, išdėstyti teorinius dalykus, įtraukti IVĮ į studijų programas atskiru dalyku, įskaityti darbą IVĮ kaip praktinę patirtį ir stiprinti bendravimą su verslo įmonėmis*.

Absolventai mano, kad praktikai skirtas laikas turėtų būti ilgesnis, nes nespėjama įsisavinti vykdomos veiklos: „*<...> galėtų trukti pusę ir netgi visus metus*“ [Mantas, 39], „*<...> padidinti darbo laiko trukmę praktinio mokymo firmoje <...> galbūt ją netgi būtų galima išdėstyti <...> po keletą valandų kasdien, bet pusmetį*“ [Vidas, 34].

Ryškiai išsiskyrė nuomonė dėl laiko stokos ir absolventų pasisakymuose apie silpnąsias IVĮ puses. Pateikiami siūlymai yra gana logiški ir turėtų būti priimti domėn, tobulinant studijų programas.

Siūloma tikslinti studijų programą taip, kad IVĮ būtų išklaunami teoriniai dalykai ir jie iš karto pritaikomi praktiškai: „*<...> kad studentas galėtų kartu mokytis teorinius dalykus ir kartu juos iš karto praktikoje įgyvendinti*“ [Mantas, 39].

Išsakyta nuomonė, kad reiktų įtraukti IVĮ į studijų programas atskiru dalyku:

„*tai turėtų būti netgi kaip atskiras dalykas <...> kad jis besimokydamas tokį dalyką, kaip vadyba, pavyzdžiui, galėtų atėjęs čia iškart, ką išmoko, gyvai pritaikyti*“ [Mantas, 39].

Išsakyti pasiūlymai galėtų labai pagerinti IVĮ mokymo programą ir atneštų veiksmingą naudą, ugdamą verslumo gebėjimus.

Kaip vienas iš pasiūlymų – įskaityti darbą IVĮ kaip praktinę patirtį: „*galėtų užskaityti bent pusę metų darbo patirties tai tikrai, nes čia vyksta darbas, vyksta rašinėjimas, pardavimas vyksta*“ [Renata, 25]. Pabaigus mokymus IVĮ, išduodamas pažymėjimas, kuriame atsispindi kokią praktinę patirtį įgijo studentas. Yra IVĮ, kurios yra sertifikuotos tarptautiniu mastu ir turi teisę išduoti studentams tarptautinių praktinius gebėjimus patvirtinantį pažymėjimą. Išduodami pažymėjimai demonstruoja studentų praktinius gebėjimus ir turėtų padėti jiems įsidarbinant.

Glaudus bendradarbiavimas su realiomis verslo įmonėmis labai svarbus tiek įmonei, tiek studentui, tiek IVĮ. Viena vertus, IVĮ, naudodama realios įmonės dokumentaciją, kompiuterių programas, priartina IVĮ darbą prie realios įmonės veiklos, o dėstytojas įgyja naujų žinių, kurias perteikia studentams. Kita vertus, realios įmonės turi galimybę daryti įtaką

studijų procesui, išsamiau susipažinti su švietimo poreikiais ir, naudodamosi IVĮ kompiuterių programomis, prekių pavyzdžiais, dokumentais, katalogais, reklamuoti savo gaminius ir padaryti juos gerai žinomus Lietuvoje. Be bendradarbiavimo su realiomis įmonėmis, IVĮ veikla būtų netikroviška, neatspindėtų realios aplinkos. Artimas IVĮ ir darbdavių bendradarbiavimas, kartu planuojant studentų praktines užduotis, atveria galimybių daugeliui absolventų, baigus kolegiją, toliau tęsti darbą įmonėje. Bendradarbiavimas, puoselėjant profesines kompetencijas, padeda mažinti prieštaravimus tarp kolegijos suteikiamo išsilavinimo ir darbdavių reikalavimų. Galutinis rezultatas – nauda studentui, įgyjančiam reikalingų gebėjimų ir žinių. Absolventai mano, kad toks bendradarbiavimas galėtų vykti tokia linkme:

„*Vadovė gali pasikviesti praktikų iš išorės konsultuotis su verslo atstovais. Galbūt nuvykti dažniau į patį realų verslą ir pasižiūrėti, kaip ten iš tikrųjų veikia skyriai arba pasikviesti čia ir vesti paskaitas su verslo atstovais*“ [Editak, 32]. „*Kad įsitrauktų ir potencialūs darbdaviai į tą veiklą*“ [Renata, 23]. „*Imti kokį nors realų produktą ir ištyrinėti rinką ir po to jį pritaikyti ir išanalizuoti, kaip atitinka kainas. Su tom kainom pažaisti, kad jos atitiktų tikrovę*“ [Artūras, 38].

Tinkamas **vadovo parinkimas (III kategorija)** – pagrindas veiksmingai IVĮ veiklai. Pripažįstama, kad didelę reikšmę studentų mokymosi pasiekimams, jų motyvacijai mokytis ir tolimesnės veiklos pasirinkimui turi ne tik studentų ir dėstytojų geri santykiai, bet ir dėstytojo žinios, gebėjimai, kurie daro didelę įtaką požiūriui į dėstomą dalyką (Rajeckas, 1994). Dėstytojui būtinos tiek dalykinės, tiek bendrosios kompetencijos. Dalykinės kompetencijos turėtų apimti verslo valdymo, organizavimo, planavimo ir kontrolės gebėjimus. Dėstytojas privalo gerai išmanyti visas sritis, kad galėtų konsultuoti studentus įvairiais verslo valdymo klausimais (Vaitiekonienė, 2005). Bendrosios kompetencijos, kurios apima administracinius įgūdžius, lyderiavimą, elgesį sudėtingose situacijose, gebėjimą keistis ir prisitaikyti, efektyvų bendravimą, gebėjimą atstovauti, tarpasmeninius įgūdžius, problemų sprendimą, kognityvinius įgūdžius, rezultato siekimą, integruotumą ir požiūrį (ten pat), žymiai palengvintų IVĮ darbą. Manoma, kad tik dėstytojas, pats išbandęs save verslo įmonės procese, gali patarti kitiems, kokie pavojai tyko ir kaip jų išvengti:

„*<...> dirbdami praktinio mokymo firmų vadovai turėtų būti susidūrę su realiu verslu, nes kada išbandai savo kailiu, tai yra visiškai kitaip. Ir tu negali pamokyti to, ko pats nemoki tinkamai*“ [Vidas, 24].

„*kaip bus organizuota ta pati praktika ir vi-*

sas darbas praktikoje priklauso nuo firmos vadovo“ [Neri, 42].

Išvados

1. Informantų interviu kokybinė turinio analizė atskleidė, kad patirtis, įgyta IVĮ ir pritaikyta darbe, pasireiškė įmonės veiklos pažinimu ir įgytais praktiniais gebėjimais. Įmonės veiklos pažinimas vyko susipažįstant su įmonės struktūra: joje veikiančiais skyriais, darbuotojų funkcijomis ir dirbant su įmonės dokumentais. Įgyti praktiniai gebėjimai IVĮ – tai bendravimas, darbas su kompiuterinėmis programomis, raštvedybos ir finansiniai gebėjimai. Gauta nauda pasireiškė praktinių įgūdžių įgijimu ir teorinių žinių pritaikymu, susipažinimu su verslo įmonės veiklos organizavimu, savęs pažinimu, pasirengimu verslo kūrimui, galimybė įsidarbinti.
2. Absolventai nurodė, kad IVĮ ugdomi techniniai verslumo gebėjimai, vadovavimo verslui gebėjimai ir asmeninės verslumo savybės. Techniniai verslumo gebėjimai ugdomi darbu su kompiuterinėmis programomis ir biuro technika, pildant įmonės dokumentus ir lavinant užsienio kalbą. Vadovavimo verslui gebėjimai ugdomi skatinant bendravimą ir bendradarbiavimą, vadovaujant įmonės veiklai ir dirbant komandoje. Asmeninės verslumo savybės pasireiškia savarankišku darbo atlikimu, vykstant savęs pažinimui, atsakingai atliekant darbą, atsiskleidžiant kūrybiškumui ir lyderystei.
3. IVĮ veikla atspindima tikroviškai ir iš dalies tikroviškai. Veiklos tikroviškumą sudaro natūralūs darbo procesai, rengiami tikri dokumentai ir bendradarbiavimas su kitomis IVĮ. Iš dalies tikroviškai veikla atspindima, nes nėra tikrų pinigų, neišryškinami verslui svarbūs dalykai ir nepakankama dėstytojo kvalifikacija.
4. Atskleistos IVĮ stipriosios pusės pasižymi realios įmonės veiklos pažinimu, kompetencijų ugdymu, teorinių žinių pritaikymu praktiškai ir savęs pažinimu. Realios įmonės veiklos pažinimas vyksta kai susipažįstama su darbo procesais, funkcijomis ir dokumentais, vartojamais įmonės veikloje. Kompetencijų ugdymas pasireiškia gebėjimų ugdymu ir bendradarbiavimu.
5. IVĮ silpnosios pusės atspindi mokymosi modelio ypatumus, studentų darbo ypatumus ir mokymuisi skirtą laiko stoką. Mokymosi modelio ypatumai apibūdinami tuo, kad trūksta imituojamų padalinių, skiriamos nesudėtingos užduotys, nėra bendravimo kita užsienio kalba, nesupažindinama su verslo įkūrimo procesu. Studentų darbo ypatumai sujungė studentų atsakomybės stoką ir naudos nesuvokimą.
6. Siūloma gerinti IVĮ veiklą, tobulinant IVĮ darbą, studijų programas ir parenkant tinkamą vadovą, kuris turėtų praktinės patirties versle. IVĮ darbas tobulinamas aktyvinant bendravimo priemonės, tobulinant materialinę bazę, didinant studentų motyvaciją. Studijų programas siūloma tobulinti ilginant praktikos laiką, tobulinant IVĮ modelį ir įskaitant darbą IVĮ kaip praktinę patirtį.

Literatūra

1. Bitinas B., Rupšienė L., Žydzūnaitė V., 2008, *Kokybiinių tyrimų metodologija*. II dalis. Klaipėda: S. Jokužio leidykla.
2. *Bergen Communiqué*. The European Higher Education area – Achieving the Goals. Communiqué of the Conference of European Ministers responsible for Higher Education, Bergen, 19 – 20 May 2005. Žiūrėta 2006-03-20. Prieiga per internetą: <http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/et_en.html>.
3. *Bologna declaration*. Joint declaration of the European Ministers of Education. Convened in Bologna on the 19th of June 1999. Žiūrėta 2006-03-20. Prieiga per internetą: <http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/et_en.html>.
4. Butkienė G., Kepalaitė A., 1996, *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Vilnius: Margi raštai.
5. Colaizzi P., 1979, Psychological research as phenomenologist views. In R. Valle, M. Kings (eds). *Existential-phenomenological alternatives for psychology*. Oxford: Oxfir University Press. P. 48–71.
6. Creswell J. W., 2007, *Qualitative Inquiry & Research design. Choosing Among Five Approaches*. Sage Publications.
7. *Copenhagen declaration*. Declaration of the European Ministers of vocational Education and Training, and the European Commission, convened in Copenhagen on 29 and 30 November 2002, on enhanced European cooperation in vocational education and training. Žiūrėta 2006-03-20. Prieiga per internetą: <http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/vocational_en.html>.
8. Dewey J., 1916, *Democracy and Education*. Žiūrėta prieiga per internetą: <<http://www.ilt.columbia.edu/publications/dewey.htm>>.
9. *Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija*, 2004. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004-06-02 įsakymas Nr. ISAK-835.
10. *European Commission*, 2003. Green paper – Entrepreneurship in Europe. Brussels. Žiūrėta 2006-03-20. Prieiga per internetą: <http://www.oecd.org/document/19/0,2340,en_2649_33956792_34029651_1_1_1_1,00.htm>.
11. *Europos mažųjų įmonių chartija*, 2000. Žiūrėta 2007-03-20. Prieiga per internetą: <http://www.ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/charter/docs/charter_lt>.
12. Feinstein A. H., Cannon H. M., 2002, Constructs of simulation evaluation. *Simulation and Gaming*. Vol. 33. P. 425–440.

13. Hisrich R. D., Peters M. P., 1998. *Entrepreneurship 4th ed.* Irwin McGraw – Hill, Boston, MA.
14. Juodaitytė A., 2003, *Vaikystės fenomenas: socialinis – edukacinis aspektas*. Šiauliai: VŠĮ ŠU leidykla.
15. Lietuvos respublikos vyriausybės 2005 m. lapkričio 22 d. Nr. 1270 nutarimas dėl Nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo programos.
16. Kemėžienė R., 2005, VPMF vadovo vaidmuo ir kompetencijos. *Verslo praktinio mokymo firmų veikla Lietuvoje*. Sudarytoja Baliulytė R. Vilnius: UAB BMK.
17. Kvale S., 1996, *An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Landon: Sage Publications.
18. Mickūnas A., Stewart D., 1994, *Fenomenologinė filosofija*. Vilnius: Baltos lankos.
19. Moustakas C., 1994, *Phenomenological Research Methods*. Thousand Oaks, California: Sage.
20. Nacionalinė jaunimo verslumo skatinimo programa 2008–2012 m. Projektas. Vilnius.
21. *Nutarimas dėl Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų*, 2003. Nr. IX-1700. Vilnius: LRS.
22. *Prague Communiqué*. Towards the European Higher Education area. Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education in Prague on May 19th 2001. Žiūrėta 2005-05-23. Prieiga per internetą: <http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/et_en.htm>.
23. Rajeckas V., 1994, *Ugdomasis mokymas*. Vilnius: Margi raštai.
24. Rupšienė L., 2007, *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
25. Rupšienė L., 1995, Mokymosi motyvacijos problema. *Pedagogika: Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai*. T. 31.
26. Silverman D., 2003 a, *Doing qualitative research: a practical handbook*. London: Sage Publications.
27. Silverman D., 2003 b, *Interpreting qualitative data: methods for analysing talk, text and interaction*. London: Sage Publications.
28. *Švietimo įstatymas*, 2003, Nr. IX-1630, 2003-06-17, Žin., 2003, Nr. 63-2853 (2003-06-28) Lietuvos Respublikos seimas.
29. Vaitiekonienė J., 2005, VPMF vadovo vaidmuo ir kompetencijos. *Verslo praktinio mokymo firmų veikla Lietuvoje*. Sudarytoja Baliulytė R. Vilnius: UAB BMK.

PHENOMENON OF ENTREPRENEURSHIP EDUCATION IN SIMULATION BUSINESS ENTERPRISE (ATTITUDE OF STUDENTS)

Gražina Strazdienė, Algirdas Garalis

Summary

Entrepreneurship is a major driver of innovation, competitiveness and growth (Action Plan: The European Agenda for Entrepreneurship, 2004). European Union encourages us to foster entrepreneurial drive more effectively. It is very important that individuals who are going to become entrepreneurs be made aware of the concept of entrepreneurship. The career of an entrepreneur should be made also an attractive option. It is very important that an education system make it possible to train right skills to turn ambitions into successful ventures (European Commission, 2003). Entrepreneurship can be developed in students, but not by using the more traditional, pedagogic teaching methods nor by teaching the standard functional competences traditionally taught in business schools. The paper examines phenomenon of entrepreneurship in simulation business enterprise and seeks to reveal the effectiveness of Simulation Business Enterprise in teaching entrepreneurial skills. Using an interview-based methodology, the paper based on responses from a sample of 10 students revealed the strengths and weaknesses of Simulation Business Enterprise and its peculiarities in teaching entrepreneurial skills.

Simulation Business Enterprise is responsible for preparing students for labour market and demonstrating their professionalism and competency in undertaking real office administrative work using the Simulation Business Enterprise's safe economic training methodological environment – highlighting their social, professional skills and information technology skills. The article discusses and argues that Simulation Business Enterprise is one of the most effective teaching models in Lithuanian Colleges for educating future entrepreneurs.

Keywords: simulation, Simulation Business Enterprise, entrepreneurship.

VERSLUMO UGDYMO FENOMENO RAIŠKA IMITACINĖJE VERSLO ĮMONĖJE (STUDENTŲ POŽIŪRIS)

Gražina Strazdienė, Algirdas Garalis

Santrauka

Verslumas yra pagrindinė inovacijų, konkurencingumo ir augimo sąlyga (Veiksmų planas: Europos verslumo darbotvarkė, 2004). Europos Sąjunga skatina mus efektyviau puoselėti polinkį į verslumą. Labai svarbu, kad asmenys, ketinantys tapti verslininkais, būtų supažindinti su verslumo sąvoka. Verslininko karjera taip pat turėtų būti padaryta patraukliu pasirinkimu. Labai svarbu, kad švietimo sistema įgalintų reikiamų įgūdžių lavinimą, kad ambicijos virstų sėkmingomis įmonėmis (Europos Komisija, 2003). Galima išugdyti studentų verslumą, ne naudojant tradicinius, pedagoginiais mokymo metodais ar mokant standartinių funkcinių kompetencijų kaip verslo mokyklose. Šiame straipsnyje nagrinėjamas verslumo reiškinys imitacinėje verslo įmonėje ir siekiama atskleisti imitacinės verslo įmonės efektyvumą, mokant verslumo įgūdžių. Duomenys rinkti interviu metodika, remiamasi 10 studentų atsakymais, kurie atskleidė imitacinės verslo įmonės stipriasias ir silpnąsias puses bei jos ypatumus mokant verslumo įgūdžių.

Imitacinės verslo įmonės tikslas – parengti studentus darbo rinkai ir rodyti savo profesionalumą ir kompetenciją imantis realaus biuro administracinio darbo, naudojantis saugia imitacinės verslo įmonės ekonomikos mokymo metodine aplinka, išryškinančia jų socialinius, profesinius bei informacinių technologijų įgūdžius. Straipsnyje aptariama ir įrodinėjama, kad imitacinė verslo įmonė yra vienas veiksmingiausių mokymo modelių Lietuvos kolegijose, rengiant būsimojus verslininkus.

Prasminiai žodžiai: imitavimas, imitacinė verslo įmonė, verslumo gebėjimai.

Įteikta 2009-03-02